

УДК 339.747

М.П. МАРТЪЯНОВ,
*здобувач Вінницького національного
технічного університету*

Л.С. ФІЛАТОВА,
*магістрант Вінницького національного
технічного університету*

О.Ю. ЦАРУК,
*магістрант Вінницького національного
технічного університету*

ОРІЄНТИРИ ТА НАЯВНІ РИЗИКИ ПОСТКРИЗОВОЇ ДИНАМІКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проведено аналіз існуючих ризиків та орієнтирів розвитку української економіки у посткризовий період. Зроблено порівняння існуючої ресурсорієнтованої моделі розвитку економіки та інноваційно-інвестиційної. Розглянуто, який вплив має модель розвитку на характер та якість економічної динаміки.

Ключові слова: *економічний розвиток, фінансово-економічна криза, модель розвитку.*

Постановка проблеми. Попри те, що дно фінансово-економічної кризи уже пройдено, ознаки рецесії у вітчизняній економіці досі спостерігаються. І, в першу чергу, це пов'язано з невизначеністю довгострокових орієнтирів розвитку економіки. Структура вітчизняного господарства є застарілою та неконкурентоспроможною в умовах формування нових технологічних укладів та способів виробництва, глобальних викликів сучасності. Якщо до цього додати фактор постійних політичних шоків, то одержимо економіку, яка знаходиться у дрейфуючому стані, відтворювальні процеси в якій відбуваються виключно за рахунок використання накопиченого у минулому потенціалу (індустріальна та науково-технічна бази колишнього СРСР) та зовнішніх запозичень. І хоча цей потенціал є достатньо значним, найближчими десятиліттями прогнозується його повне вичерпання, що становить загрозу остаточного перетворення України на «сировинний придаток» розвинутих країн [1]. А тому виникає необхідність встановлення нових стратегічних пріоритетів, які, враховуючи довгострокові тенденції в сучасній економіці, мають передбачати перехід до інноваційних моделей розвитку економіки, стимулювання внутрішнього попиту, активне використання людського капіталу як ключового фактора зростання за умов функціонування економіки знань [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми посткризового розвитку української економіки дістали широке висвітлення у працях вітчизняних економістів: Ю.Н. Бажала, В.М. Гейця, Я.А. Жаліла, Е.М. Лібанової, А.М. Колода, А.А. Чухно.

Мета статті. Проаналізувати існуючі ризики та конкурентні переваги вітчизняної економіки, шляхом їх зіставлення визначити пріоритетні напрями посткризового розвитку української економіки.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення стійкого зростання економіки України в посткризовий період вимагає зміни ідеології державної політики в

напряму впровадження комплексу стимулюючих важелів. Головними завданнями державної політики стають: забезпечення реальної дієвості ринкових важелів досягнення макроекономічної збалансованості на підґрунті поєднання зусиль держави і механізмів самоорганізації ринку, формування нової якості економічного зростання на основі раціоналізації використання національного потенціалу, формування нових конкурентних переваг у відповідь на конкурентні виклики посткризового світу.

Соціально-економічна сфера України зазнала важких втрат під час гострої фази глобальної фінансово-економічної кризи, що відзначається значним падінням ВВП та промислового виробництва (рис. 1).

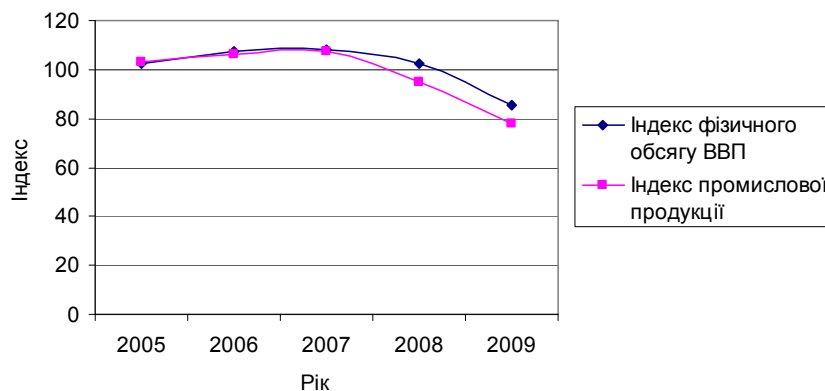

Рис. 1. Динаміка індексів ВВП та промислового виробництва України

Протягом 2008–2009 рр. в економіці спостерігалися усі класичні прояви кризи: різке скорочення промислового виробництва, параліч фінансово-банківської системи, катастрофічний стан державних фінансів та загроза колапсу системи соціального забезпечення. Загалом у періоди максимального загострення кризових явищ спад економіки досягав 20,3% ВВП (I квартал 2009 р.), а скорочення промислового виробництва фіксувалося на рівні 31,8% (I квартал 2009 р.).

Уразливість національної економіки була зумовлена низкою хронічних проблем:

- домінуванням «сировинних» галузей (зокрема ГМК, АПК, хімічної промисловості);
- значною залежністю від цінової кон'юнктури зовнішніх ринків;
- низькою енергоефективністю виробництва;
- зношеністю основних виробничих фондів;
- слабкою розвиненістю внутрішнього ринку.

У реальному секторі економіки України останніми роками є стабільною тенденція до міжгалузевого перерозподілу як у випуску товарів та наданні послуг, так і у створенні доданої вартості на користь будівництва та галузей, що надають послуги. Але такі структурні зміни не сприяють якісним структурним зрушенням у промисловості, яка є основною складовою реального сектора, та сільському господарстві.

Хоча за обсягом виробництва промисловість і вийшла на рівень 90-х років, її проблемний статус зазнав подальших ускладнень. Більш як 2/3 загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали й енергетичні ресурси. Частка продукції соціальної орієнтації становить 1/5 загального обсягу промислового виробництва. Майже зникає легка промисловість (1999 р. – 1,6%, 2008 р. – 0,9, серпень 2009 р. – 0,8%). Галузь машино-

будування хоча і додала в темпах розвитку протягом 1999–2007 рр., але її частка в структурі промисловості через кризу знизилася до 10,3%, що майже у 3–4 рази нижче за рівень розвинутих країн.

Неефективна структура і висока енергоємність промислового виробництва в Україні, зростання цін на енергоносії спонукали підприємців шукати способи підвищення ефективності господарської діяльності. Не переймаючися пошуком резервів технологічної модернізації виробництва, у більшості галузей вдалися до підвищення цін. Починаючи з 1999 р. до серпня 2009 р. індекс цін виробників промислової продукції зріс у 4,2 раза.

Власне виробництво забезпечує лише 2/3 товарних ресурсів країни з промислової продукції, решта завозиться з-за кордону. Проте, якщо експортується переважно матеріально- і енергосировинна продукція низького рівня переробки, то імпорт, навпаки, складається з високотехнологічної продукції поглибленої переробки та товарів кінцевого споживання. Це обумовило неухильне зниження коефіцієнта покриття імпорту експортом в Україні з 1,126 у 2004 р. до 0,8 у 2008 р.

Сировинний ухил структури виробництва, розрахований переважно на потреби експорту, зробив промисловість і економіку в цілому надзвичайно залежними від кон'юнктури зовнішніх ринків, стримуючи при цьому розвиток внутрішнього.

В економіці України роль промисловості, як уже зазначалося, залишається провідною: у галузі виробляється близько 40% від загальноекономічного випуску товарів і послуг, 80% від їх експорту, створюється понад 30% валової доданої вартості. У промисловості сконцентровано приблизно третину основних засобів із зайнятих в економіці. За всієї складності теперішньої ситуації промислове виробництво є одним з основних джерел оплати праці найманих працівників, прибутків підприємців, податкових і валютних надходжень держави. Тому визначальними для стану всієї національної економіки і стандартів життя громадян стають рівень, тенденції та перспективи промислового зростання й розвитку.

Разом з проблемами нестійкої динаміки однією з найактуальніших для національної промисловості залишається структурна проблема. Впродовж 2000–2009 рр. не були подолані найважливіші структурні деформації вітчизняної промисловості – між добувним і обробним секторами, між традиційними індустріальними та передовими наукоємними виробництвами, між експортно- та внутрішньоорієнтованими галузями, між застарілою та високотехнологічною інноваційною продукцією.

Загалом національна промисловість залишається технологічно відсталою, інституційно нерозвинутою, неефективною за соціально-економічними критеріями виробничо-господарською системою, яка є надто вразливою щодо кон'юнктурних коливань (внутрішнього та зовнішнього походження), із значними загрозами негативного впливу на загальний соціально-економічний розвиток та національну безпеку країни у середньо- та довгостроковій перспективі.

Серед соціально-економічних наслідків тенденцій, що спостерігаються у промисловості на нинішньому етапі, найважливішими для народу і держави слід вважати:

- погіршення у сфері зайнятості та доходів працюючих і, як наслідок, зрушення платоспроможного попиту на внутрішньому ринку;
- подальше згортання інвестиційно-інноваційної діяльності та зниження інвестиційної привабливості національної економіки в цілому і промисловості зокрема;
- витіснення національного виробника з таких важливих сегментів внутрішнього ринку промислової продукції, як інвестиційний та соціальний;

– зростання технологічної залежності національної економіки і самої промисловості зокрема, від імпорту наукоємних товарів і послуг;

– втрату можливостей ефективної участі у сучасному міжнародному поділі праці, що формується, та в інтеграційних процесах і структурах світової економіки на паритетних, взаємовигідних засадах.

Зазначене свідчить про те, що державна промислова політика впродовж десяти останніх років виявилася неефективною з огляду на нові внутрішні реалії та провідні тенденції розвитку світової економічної системи. Актуальним є оновлення механізмів її формування і реалізації, які б ураховували глобальні виклики й фактори та водночас були добре адаптованими до національних соціально-економічних умов. Це сприятиме розвитку конкурентоспроможної у стратегічно пріоритетних галузях (видах діяльності) національної промисловості відповідно до динамічних змін зовнішнього і внутрішнього середовища та особливостей довгих технологічних хвиль.

Розвиток національної промисловості необхідно здійснювати з урахуванням визначального впливу таких глобальних викликів, як економічні (зумовлені динамічним зростанням дефіциту основних виробничих ресурсів, насамперед невідновних енергоресурсів, а також критичними диспропорціями в їх розподілі між країнами), екологічні (пов'язані з критичним порушенням відтворювального балансу «економіка–природа»), соціально-гуманістичні (спричинені непропорційністю та нерівномірністю розподілу доходів, приватних і суспільних благ між народами, економічними та соціальними групами). Досягнення оптимальних для цього етапу розвитку параметрів, які виступають критеріями національної безпеки та прогресу за зазначеними напрямками, набуває імперативного характеру при розробленні національних соціально-економічних стратегій і програм та визначає конкурентоспроможність країни на середньо- та довгострокову перспективу, і, як наслідок, можливість паритетної участі Української держави у формуванні нової гео економічної реальності.

Оптимальний розвиток промисловості України пов'язаний зі збереженням та послідовним нарощуванням національного промислового потенціалу на основі ефективного використання як внутрішніх територіально-ресурсних можливостей, так і тих, що виникають внаслідок поглиблення економічної глобалізації й інтеграції. При цьому у першочерговому порядку мають бути враховані сучасні екологічні вимоги, доцільність досягнення оптимальної диверсифікації виробництва (за продуктовою і технологічною структурою) та необхідність посилення впливу внутрішнього ринку як визначального фактора зростання [5].

Забезпечення сталого і динамічного розвитку української економіки неможливе без фінансової стабільності. Розбалансованість державних фінансів суттєво погіршує очікування суб'єктів господарювання та населення, а саме – інфляційні очікування через високу ймовірність емісійного фінансування частини дефіциту бюджету, а також очікування проведення жорсткої фіскальної політики, спрямованої на посилення тиску на корпоративний сектор, що знижує інтерес інвесторів до економіки України. Внаслідок оформлення відшкодування податку на додану вартість облигаціями внутрішньої державної позики у сумі 16 млрд 442,7 млн грн і недонаходження запланованих доходів загального фонду у сумі 7 млрд 197,7 млн грн дефіцит державного бюджету за січень–вересень 2010 р. становив 52 млрд 819,9 млн грн, що на 28 млрд 800,9 млн грн, або в 2,2 раза більше, ніж у відповідному періоді минулого року. Фінансування державного бюджету відбувалося в основному за рахунок державних запозичень, що становили 98 млрд 584,4 млн грн, або 83,8% річного плану. При цьому переважно здійснювалися середньо- та короткострокові державні запозичення (80%).

Внаслідок значних обсягів державних запозичень, що більше ніж у п'ять разів перевищили витрати на погашення державного боргу, загальний обсяг державного та гарантованого державою боргу у 2010 р. зріс на 86 млрд 396,9 млн грн,

або 27,2%, – до 404 млрд 301 млн грн. При цьому внутрішній борг зріс на 42 млрд 973,1 млн грн, або на 40,9%, – до 148 млрд 106 млн грн, зовнішній – на 43 млрд 423,8 млн грн, або на 20,4%, – до 256 млрд 195 млн грн (рис. 2) [6; 7].

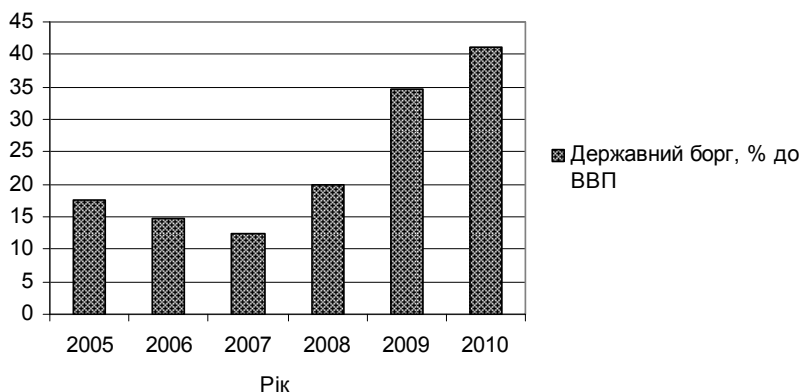

Рис. 2. Динаміка державного боргу України

Однією з ключових проблем української економіки є вкрай невдала політика у сфері науково-технологічного та інноваційного розвитку держави. Тут слід виокремити декілька аспектів. По-перше, фінансування наукової сфери за залишковим принципом. Так, рис. 3 демонструє спадний тренд у фінансуванні науки в Україні в період 1996–2009 рр. В 2009 р. витрати на науку сягнули критично низького рівня в 0,95% від ВВП. Для порівняння, у таких державах, як Японія, Фінляндія, Швеція, США, Канада цей показник знаходиться на рівні 2,5–3,5% від ВВП, що дозволяє їм не тільки зберігати, але й розвивати власний науковий потенціал [3; 8; 9].

По-друге, існують інституціональні проблеми науково-технологічного розвитку. Економічна політика України базувалася і досі базується на експорт-орієнтованій моделі розвитку. А остання не передбачає розгляду науки та інноваційної діяльності як ключових факторів зростання економіки. Як результат,

Рис. 3. Витрати на науково-технічні роботи в Україні

наука не стала органічним елементом у ланцюжку «наука—технології—виробництво», а лишилася на «узбіччі» відтворювальних процесів у національній господарській системі.

Відповідно складається ситуація в Україні і з інноваційною діяльністю, яка напряму залежить від рівня розвитку наукової сфери в державі. Питому вагу підприємств, що впроваджують інновації, коливається на вкрай низькому рівні в 10–12%, що в декілька разів менше рівня розвинутих держав (рис. 4). Низька частка інноваційної продукції змушує Україну конкурувати на ринках, що продають товари з низькою питою вагою доданої вартості. А це, у свою чергу, підриває конкурентні можливості як українського експорту, так і економіки в цілому.

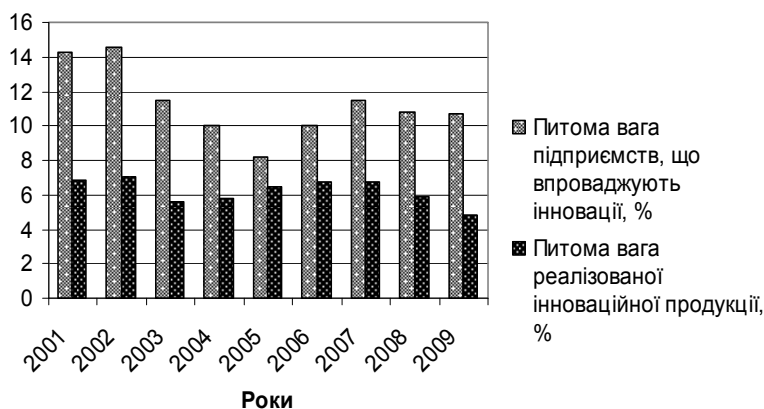

Рис. 4. Інноваційна діяльність в Україні

Формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку напряму пов'язане з активним використанням державою власного людського капіталу [2; 4]. Саме людський капітал, що існує у формі знань, навичок та мотивацій людей трансформується у інноваційні ідеї, нові підприємницькі рішення, забезпечує зростання продуктивності праці.

Висновки. Проведений аналіз демонструє наявність низки ризиків та загроз для посткризового розвитку української економіки: структурні дисбаланси, проблеми з формуванням внутрішнього ринку, значний зовнішній борг, низький рівень науково-технологічної та інноваційної активності. Однак за умов формування активної державної політики, спрямованої на трансформацію національної економіки в напрямі побудови економіки та суспільства знань, застосування інноваційно-інвестиційних моделей розвитку, використання значного внутрішнього потенціалу, можливо буде створити стабільну економічну систему, здатну забезпечувати високий рівень життя громадян.

Список використаної літератури

1. Небава М.І. Інституційні аспекти відродження динамізму та конкурентоздатності національної економіки / М.І. Небава, М.П. Мартьянов // Вісник Донецького національного університету. — 2010. — № 1.
2. Мартьянов М.П. Роль людського капіталу в процесі формування економіки знань та інформаційного суспільства в Україні / М.П. Мартьянов, Л.С. Філатова // Бюлетень міжнародного нобелівського форуму «Світова економіка XXI століття: цикли та криза». — 2010. — № 1.

3. Economic policy and external debt [Електронний ресурс] // World bank. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/topic/economic-policy-and-external-debt>.
4. Мартянов М.П. Управління людським капіталом України в контексті забезпечення трансформаційної перебудови її економіки в ХХІ столітті / М.П. Мартянов // Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця: Центр підготовки наукових та навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2010. – Ч. 1. – 464 с.
5. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
6. Висновок щодо виконання Державного бюджету України за дев'ять місяців 2010 року підготовлено департаментом з питань бюджетної політики і затверджено постановою Колегії Рахункової палати. – Рахункова палата України, – 2010.
7. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 336 с.
8. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська [та ін.] – К.: НІСД, 2010. – 96 с.
9. Єрмолаєв А.В. Національні проекти для України / А.В. Єрмолаєв. – К.: НІСД, 2010. – 37 с.

В статтє проведено анализ сущестующих рисков и ориентиров развития украинской экономики в посткризисный период. Проведено сопоставление сущестующей ресурсоориентированной модели развития и инновационно-инвестиционной. Рассмотрено влияние модели развития на характер и качество экономической динамики.

Ключевые слова: *экономическое развитие, финансово-экономический кризис, модель развития.*

There had been carried out analyzes risks and guiding line of development Ukrainian economy in post crisis period. There had been compared resources based model for economic development with innovation and investing based. There had been considered influence which model of development provide on character of economic dynamics.

Key words: *economic development, financial and economic crises, the model of development.*

Надійшло до редакції 15.04.2011.